

РЕЦЕНЗИЯ
НА ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ЗАЩИТА ДИСЕРТАЦИОНЕН
ТРУД НА ДОЦ. Д-Р МАРИЯ ИЛИЕВА ЕНДРЕВА
НА
ТЕМА

ARBEITSWELTEN IM 21. JAHRHUNDERT IN WERKEN
DER DEUTSCHSPRACHIGEN GEGENWARTSLITERATUR
(2000–2020)

за присъждане на научната степен

ДОКТОР НА ФИЛОЛОГИЧЕСКИТЕ НАУКИ

Професионално направление 2.1. Филология (Немска литература)

Рецензент: проф. дфн НИКОЛАЙ ХРИСТОВ ЧЕРНОКОЖЕВ,

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „Св. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Представеният труд на доц. д-р Мария Илиева Ендрева отговаря на всички изисквания за присъждане на научната степен „Доктор на науките“ – обем: 443 страници, от които последните 15 обхващат разпределената в два дяла използвана литература; авторефератът в своите 107 страници представя на български език концептуалната рамка.

Документите по процедурата са оформени изрядно, в дисертационния труд не е установено плагиатство или следи от такова. Авторефератът е изготвен според

актуалните изисквания. Приносните моменти и хоризонтите на изследването са стегнато и ясно формулирани.

Работата на доц. д-р Мария Ендрева има за изследователски обект труда, конституираните от него светове и начините, по които те биват съзирани и оформяни чрез литературата.

Времевият обхват на изследването е ХХІ век, а теренът – немскоезичната литература. Самият текст се състои от въведение, пет части и заключение.

„Предмет на изследването са фикционални светове, в които трудът заема централно място, представени в избрани произведения от съвременната немскоезична литература. Фокусът на изследването е насочен към трудовите отношения, техните организационни модели и идеологическата им основа. Самите наративи се анализират основно съдържателно и само спорадично с оглед на естетическата форма, която приемат“ (с. 4 автореферат).

Структурата на самото изследване дисциплинирано следва разгръщащите се пред текста хоризонти, които очертават широкия обхват на проучването. В този смисъл работата има съзнание за свободата, но и за трудността и отговорността да се движи в интердисциплинарни полета, като изплита тъканта на различните подхождания към главния герой – труда. Естествено, изследването е трябвало да се откаже от различни примамливи подходи и оптики, макар понякога да може да се съжالياва за пропуснатите посоки.

В първото от цитираните изречения акцент е поставен върху думата „избрани“, която поражда очакване за набелязване на основанията на един или друг избор. Трудностите на подбора са част от изследователското усилие да се организира целият материал, който – вече в неговата обработеност, отговаря и на въпроса за основанията на един или друг избор. В този смисъл прочитът на набора от книги, който осъществява доц. д-р Мария Ендрева, е изключително личен – свеждането на обилието от белетристични произведения до седемнадесет заглавия от тринадесет авторки и автори е премерен изследователски риск, който се е отплатил.

Съвременната немскоезична литература е представена от разнообразни автори – сред тях има творци с различен етнически произход и на тази плоскост също може (без това да е

задължително) да бъдат търсени специфики в описванията и художествените анализи на труда в началото на XXI век. Професионалните орбити на писателите също са разнообразни – едни идват от бизнеса и/или са споделяли и свои рефлексии върху организацията и особеностите на формите на труда в началото на второто хилядолетие, други са вгледани в проблематиката от дистанцията на непрофесионалната ангажираност.

Изследването се основава в много голяма степен на изказаното още в началото на минали век виждане за историята (защото историзирането е неизбежно) като „наука на сложните аналогии, наука на двойното зрение: фактите от миналото се различават от нас като факти значими и влизат в системата, неизменно и неизбежно, под знака на съвременните проблеми“ (Б. Ейхенбаум).

Историчността е важен фактор, чрез който в една или друга степен могат да бъдат овладени и систематизирани текстовете на съвременността. Именно теоретичните основания на подхода са едно от проявленията на духа на миналото.

Работата борави с два теоретични подхода, емблематични за XX век и съответно достатъчно отдалечени във времето от първите 20 години на XXI век. Това са Никлас Луман и Луи Алтюсер. В заключителните думи (на с. 103 от автореферата) изследователката отбелязва:

„По този начин изборът на теориите на Луман и Алтюсер не като инструмент за анализ, а като теоретична основа на интерпретациите, се оказва изключително продуктивен.“

И макар съчетаването на теоретичните концепти да не е изключително органично, чрез него е постигната една работеща интерпретационна решетка, основаваща се на системата с нейните субстрат, структура и функции и на спецификата на симптоматичното четене.

Но не само теорията полага изследването в историчността. Тук е особено важна IV-та част – „Екскурс. Форми на съпротива. Себеосъществуване без труд“, която сумира посредством представителни имена на световни интелектуалци и творци опитите на XIX, XX и XXI да осмислят и преодоляват привидно непоклатими ценностни йерархии, като поставят тежкия въпрос за човека във и извън труда, за цената на труда за самия човек – не като възнаграждение, а като онова, което човекът трябва да плати, за да отмести факторите, които го ограничават. И за границите, които може би удържат човека в неговата човешка същина.

Преди това обаче, във втората част, изследването е маркирало утвърдилите се като практики и теоретични обобщения проблематизации: „човешкото тяло в труда“, „човеците в процеса на труденето“, „постиженията в либералния капитализъм“. На техния фон се разгръщат визии, които несъмнено се стремят да се дистанцират от наличното, да демонстрират липсата на памет за някакво „примитивно“ трудене и да конфигурират новото схващане на и за труда посредством нов език, адекватен на дълбоките технологични изменения.

Това несъмнено е важна стъпка в описването на степените на усложняване на труда, на усложняването на осмислянето на неговите страни и, разбира се, на усложняването на самите художествени текстове, които в динамичната си дискурсивност обхващат изключително широка палитра от нагласи и техники.

Неслучайно петият раздел на част III е вгледан в тежкия екзистенциален проблем – изчезването на работата, т.е. човекът е отвъд границите, които удържат неговия собствен свят.

Много са наблюденията на доц. д-р Мария Ендрева, които провокират, изискват размисъл. Вероятно една такава точка е понятието „мобинг“ – „Мобинг Дик“ и „Мобинг“ са произведения, разположени в изследването в различни рамки, но те осветляват нишките на вътрешните споявания на целия текст. Както и общи знаменатели като: инсценирането на трудовата дейност; тялото и неговото оптимизиране; дисциплинарните пространства, в които човек попада и в които може и да се загуби/от които може да бъде погълнат, и т.н.

Отделни произведения открояват особеностите на увеличените дистанции между хората, на отчуждението в неговите посткапиталистически проявления (от гледна точка на традиционните форми на трудене, утвърдени през XIX и XX век) в ситуацията New Economy. Както и (особено в светлината на започналите социални експерименти – намаляване на работната седмица) на проблемите с отпадащите от неистовите надпревари и стремленията за намиране на „себе си“ във времето и пространствата на нетрудене.

Несъмнено граденето на свят поставя и важния въпрос дали някакви налични светове не биват маргинализирани и дори разрушавани и унищожавани. Всъщност на медийното поле непрестанно се подчертава как едни професии изчезват, за да се появят други, различни, до този момент непознати.

Изследването завършва с част, изследваща пародирането на трансхуманизма с инструментариума на научната фантастика (Science Fiction).

Вероятно е щастлива случайност, че именно книгата на Марк-Уве Клинг „Qualityland“/Качестволандия беше публикувана на български в първите месеци на 2022 година.

В своята цялост работата, макар и ангажираше изследователското усилие главно с ХХІ век, описва и мисловното отработване на идеите за ценността и значимостта на труда в европейския контекст на Новото време. И в този смисъл изследването се основава – като подход и резултат – на принципа на „преплетените истории“ в техните научни и художествени проявления.

И понеже става дума за труд, ще припомня финалната строфа на Вазовото стихотворение „Да работим!“:

Да работим дружно и съгласно...

ден изгубен е изгубен век,

на живота ни в морето бясно

труд е нашия Ноев ковчег!

Защото прозренията на един български текст, създаден в самия край на ХІХ век и публикуван в нова редакция само две години преди смъртта на своя автор, може би ще се окаже пророчески в разбирането, че трудът е и ще бъде Ноев ковчег за хората, особено и най-вече с паметта за труденето като общностно усилие за променяне на света.

Предлагам на доц. д-р Мария Илиева Ендрева да бъде присъдена научната степен „доктор на науките“.

31.08.2022, София

Проф. д-р Николай Чернокожев